

## Ragnar Frisch og Trygve Haavelmo

### to internasjonale giganter i norsk samfunnsvitenskap

#### Innledning

Ragnar Frisch og Trygve Haavelmo er to av de tre nordmenn som har blitt tildelt Nobelpris for vitenskapelig innsats, i 1969 til Ragnar Frisch og i 1989 til Trygve Haavelmo. Det alene sier mye om deres internasjonale status og unike posisjon i vårt eget vitenskapelige miljø. Det var ikke Nobelprisene som gjorde dem store, men den fulle forståelse og verdsetting i hjemlandet av størrelser av slik kaliber som Ragnar Frisch og Trygve Haavelmo kommer først etterat det internasjonale vitenskapelige samfunns utvetydige anerkjennelse har kommet til uttrykk. Ja, kanskje heller ikke fullt ut da.

For både Frisch og Haavelmo kom anerkjennelsen i form av Nobelpristildeling først på et sent tidspunkt, i en alder av henholdsvis 74 og 78 år, men fortsatt yrkesaktiv alder! I prisen til Frisch lå det også en særlig anerkjennelse i at det var den første Nobelprisen i økonomisk vitenskap som ble tildelt ham, sammen med Jan Tinbergen. Begge hadde mottatt æresbevisninger tidligere for sin vitenskapelige innsats og Frisch særdeles mange. Frisch antydte at det var andre æresbevisninger han satte høyere enn Nobelprisen, f.eks. at han i Italia var hedret med Feltrinelliprisen fra Accademia Nazionale dei Lincei som hadde Galileo Galilei som et av sine første medlemmer! Haavelmos nesten forurettede reaksjon da han ble tildelt Nobelprisen står ennå i friskt minne.

Frisch og Haavelmo fikk begge sin første innføring i økonomisk vitenskap ved Det Kgl. Frederiks Universitet, de var begge cand.oecon. etter den gamle statsøkonomiordningen. Det var en beskjeden innføring, av relativt kort varighet og begrenset innhold. Den kan ikke ha brakt dem langt i retning av den internasjonale forskningsfronten. Det de ga tilbake var av en helt annen dimensjon. Praktisk talt hele deres yrkesaktive karriere med unntak av noen års utenlandsopphold ble knyttet til Universitetet i Oslo, først ved det juridiske fakultet og fra 1963 det samfunnsvitenskapelige fakultet, til uvurderlig nytte og glede for studenter, medarbeidere, kolleger og fagfeller, med omfattende ringvirkninger til det videre samfunn og det politiske miljø og til ære for Universitetet i Oslo. Først når en ser mer konkret på de valg hver av de to stod overfor på viktige punkter i livet, får en klart for seg hvor lite opplagt det kan synes at deres valg skulle bli et liv ved Universitetet i Oslo.

Ragnar Frisch og Trygve Haavelmos navn nevnes ofte sammen. I internasjonal sammenheng var de begge fra det samme lille land og i mange år de eneste navn fra vårt land som var internasjonalt kjent innen økonomisk vitenskap. Begge ga fundamentale bidrag til etablering av *økonometri* som en ny vitenskap.<sup>1</sup> Det var også godt kjent at Haavelmo hadde vært Frischs assistent og medarbeider. Men de var svært forskjellige personer, ulike i aldersgenerasjon, bakgrunn, faglige interesser, arbeidsstil, måte å undervise og forske på og interesser utenom faget. Deres nære samarbeid i et mester-svennforhold varte for øvrig bare i noen svært få, men betydningsfulle år. Fra slutten av 1940-årene og gjennom 1950- og 1960-årene var de kolleger uten nevneverdig forskningssamarbeid og bidro på helt ulike måter til å prege det sosialøkonomiske forsknings- og undervisningsmiljø, samtidig med at de fortsatt deltok på den internasjonale forskningsfronten.

---

<sup>1</sup> I Hendry & Morgan (1995), som er en omfattende samling av historiske kilder til å etablere økonometri som vitenskap fra 1862 til 1952, er det valgt ut 45 bidrag fra 27 forfattere. Frisch og Haavelmo står til sammen for 8 av disse.

Økonomikk ved Det Kgl. Frederiks Universitet kan knapt sies å ha vært noen framtreddende disiplin fram til den periode som skal omtales her. Økonomiske fag var riktignok tiltenkt et eget fakultet ved opprettelsen av universitetet i 1811, men det ble i starten ikke til mer en brøkdelen av en professorstilling og knapt nok det. Det har vært store navn i faget – Anton Martin Schweigaard pryder universitetsplassen – men de var store bare i norsk sammenheng. Noe norsk bidrag til den internasjonale utvikling av faget kan neppe påberopes. Også jamført med Sverige og Danmark var det beskjedent faglig nivå og bredde. Historien om Frisch og Haavelmo er således om to enere som av egen kraft tar steget inn på den internasjonale vitenskapelige arena, gir varige og fundamentale bidrag til økonomifagets utvikling, og deretter vier seg helt sitt *alma mater*.

I det følgende skal jeg gi et riss av den faglige livsbane Ragnar Frisch og Trygve Haavelmo fulgte med vekt på den tilknytning og aktivitet de hadde til Universitetet i Oslo, men hovedsakelig begrenset fram til den tid da de begge var fast forankret ved Sosialøkonomisk institutt. Sentralt står betydningen for begge av opprettelsen av Universitetets Økonomiske Institutt i 1932.

### **Ragnar Frisch, fra sølvsmedlærling til økonometriker**

Ragnar Frisch ble født som Ragnar Anton Kittil Frisch i Oslo 3. mars 1895. Hans far, Anton Frisch, var gullsmed med forretning i Storgt, der familien også bodde. Gullsmedforretningen hadde blitt etablert av bestefaren i 1856, mens Frisch-navnet opprinnelig hadde kommet til Norge fra Sachsen med en av bergverksspesialistene som ble rekruttert til sølvgruvene i Kongsberg av Kristian IV. Ragnar var enebarn og eslet til å overta forretningen.

Etter artium i 1913 begynte Frisch i sin fars forretning og senere i sølvsmedlære hos David-Andersen. Han ga sin mor æren for å ha påvirket ham til på begynne å studere under læretiden, og statsøkonomistudiet som hadde blitt åpnet i 1906 som et toårig studium ble valgt i samråd med henne som det korteste og letteste studiet. Med sine gode skoleresultater, sin intellektuelle legning og interesse for matematiske disipliner kan neppe Frisch ha vært vanskelig å påvirke. Han begynte å studere i 1916, ble cand.oecon. med innstilling i 1919 og fullførte sin læretid i 1920 med et kaffeservise i sølv som svennestykke.

Frisch hadde i tillegg tidlig tilegnet seg omfattende matematiske kunnskaper og må i 1920 ha følt en sterk draging mot en vitenskapelig karriere. Med stipend hjemmefra oppholdt han seg i 1921-23 to år i Paris og et halvt år i England. I årene som fulgte publiserte han flere arbeider i sannsynlighetsregning og så utvikling og anvendelse av statistiske metoder på økonomiske problemstillinger som upløyd mark og sitt eget framtidige felt. Han ga private forelesninger i økonomi ved universitetet i 1924, ble universitetsstipendiat i 1925 og deltok på den skandinaviske matematikkongressen samme år.

1926 ble et sentralt år i Frischs utvikling. Han publiserte sin første artikkel i økonomi, den ofte siterte *Sur un problème d'économie pure* (Frisch, 1926a), der han introduserte betegnelsen *økonometri* for den nye disiplin han ville utvikle og ga en kraftfull demonstrasjon av hvordan nyttebegrepet i økonomisk teori kunne gis stringens, teoretisk gjennom en aksiomatisk tilnærming og empirisk i konfrontasjonen mellom teori og data. Han formulerte dette året det forskningsprogram han ville følge, bl.a. i en artikkel i *Statsøkonomisk Tidsskrift* (Frisch, 1926b), med vekt på at økonomisk vitenskap måtte gis et bedre fundament gjennom teoretisk og empirisk kvantifisering. Det skinner igjennom en tydelig vitenskapsteoretisk innflytelse fra de samtidige landevinninger i fysikken. Frisch foreleste også produksjonsteori for første gang og innledet den matematisering av teorien han så som en forutsetning for vitenskapeliggjøring. Mot slutten av 1926 forsvarte han sin doktoravhandling, innlevert tidligere på året, den første avhandling i teoretisk statistikk ved Det Kgl. Frederiks Universitet (Frisch, 1926c). Fra 1926 var Frisch også *primus motor* i en hektisk korrespondanse med framtreddende økonomer i en rekke europeiske land for å få til en organisasjon og et tidsskrift for matematisk økonomi og økonometri. Bestrebelsene skulle etter få år skulle bære frukter ved etableringen av *Econometric Society* og tidsskriftet *Econometrica*, trolig den viktigste enkeltbegivenhet i internasjonaliseringen av økonomifaget.

I 1926 innledet han også et langvarig forhold til Rockefellerstiftelsen da han ble tildelt et treårig Fellowship for opphold i utlandet. Rockefellerstiftelsens støtte skulle senere bli av avgjørende betydning for oppbygging av et økonomisk forskningsmiljø ved universitetet, for finansiering av Frischs egen forskning og for et stort antall norske økonomer og statistikere som Frisch skaffet Rockefellerstipend til.

I mars 1927 reiste Frisch som Rockefeller Fellow for første gang til USA. Hans forskningsformål var kvantifisering og dynamisering av konsum- og nytteteori og dekomponering av statistiske tidsserier. Kontakten med amerikanske økonomer hadde inntil da vært beskjeden. Med base ved Rockefeller Foundations hovedkvarter i New York oppsøkte Frisch praktisk talt alle økonomer og statistikere han kunne finne fram til med interesser som samsvarte med hans egne når det gjaldt utvikling av økonomisk teori og bruk av statistiske metoder og knyttet varige bånd til en rekke av de mest framtreddende økonomer, bl.a. Irving Fisher, Joseph Schumpeter, Wesley Mitchell og Henry Schultz. Frisch hadde enda ikke publisert mye internasjonalt, men gjorde et sterkt og overbevisende inntrykk på dem han traff gjennom de ideer han entusiastisk forfektet om teoriutvikling og stringent bruk av statistiske metoder. Resultatene kom på trykk i årene som fulgte.<sup>2</sup>

Fra USA reiste Frisch i mars 1928 videre til Italia, som sammen med Frankrike og USA var de land han skulle komme til å ha den største kontaktflate med. Italiaoppholdet og Frischs Fellowship fikk imidlertid en brå slutt alt etter en måned da Frischs far ble syk og senere døde, og Frisch måtte hjem for å ta seg av forretningen. Frisch hadde da blitt utnevnt til dosent i statistikk etter Ingvar Wedervang som hadde overtatt det ene av de to professorater i økonomi, det andre innehadde Oskar Jæger. Frisch begynte å forelese etter en omfattende plan han hadde trukket opp, i et klart brudd med de tradisjonelle forelesninger i faget. Statistikk var hans spesielle ansvar og han innførte i det eksisterende statsøkonomiske studium en betydelig styrking av statistikkundervisningen og et statistisk seminar som medførte at normal studietid for de fleste ble forlenget fra to til tre år. Hans publiserte arbeider i 1928 og 1929 dreide seg om grunnleggende teoretiske begreper (Frisch, 1928a), bedre forståelse av konjunkturvariasjoner gjennom nye metoder for analyse av økonomiske tidsserier (Frisch, 1928b) og de første arbeider om økonometriske metoder (Frisch, 1929).

I januar 1930 tar Frisch av sted til USA igjen, invitert av Irving Fisher som Visiting Professor ved Yale-universitetet, etterfulgt av et gjesteopphold ved universitetet i Minnesota. Begivenhetene som utspant seg omkring Frisch i de halvannet år USA-oppholdet varte i 1930 og 1931 kom til å få den aller største betydning for utvikling av empirisk samfunnsvitenskap og sosialøkonomi ved Universitetet i Oslo, for Frisch og hans forskning, og indirekte også for Trygve Haavelmo som på dette tidspunktet ennå var i gymnaset.

Under USA-oppholdet fikk Frisch anledning til å gjennomarbeide sine viktigste ideer, samtidig med at han ga en rekke kurs for studenter ved Yale og Minnesota om etterspørsels- og grensenytteteori, produksjonsteori, tidsrekkeanalyse og økonometriske metoder. Han la siste hånd på avhandlingen om kvantifisering av grensenytte *New Methods of Measuring Marginal Utility* (Frisch, 1932), og var nær fullføring av store arbeider om produksjonsteori, konjunkturanalyse og økonometriske metoder. Det siste resulterte i boka om konfluensanalyse som kom et par etter (Frisch, 1934a), og med rette er anerkjent som det første verk som utviklet spesifikke økonometriske metoder. Under oppholdet i USA var Frisch sentral i forberedelsen av Econometric Society – den første internasjonale organisasjon i økonomi – og en av de 16 som var til stede ved stiftelsen i desember 1930. Frisch forfattet organisasjonens vedtekter.

I norsk økonomisk historie står årene omkring 1930 i ettertidens perspektiv som de dystreste år i det 20. århundret. Sparelinjen hersket i finanspolitikken og universitetet var sterkt rammet. Tallet på lærerstillinger gikk snarere ned enn opp. Det var med daværende rektor Sæm Sælands ord ”pinaktige tider” ved universitetet. Allerede før Frisch forlot Norge i 1930 var de to økonomiprofessorer ved universitetet, Oskar Jæger og Ingvar Wedervang, klar over faren for at Frisch ville gå tapt for universitetet ved å ta imot et tilbud om å bli i USA, dersom han ikke ble skaffet en professorstilling hjemme, og selv det var kanskje ikke nok. Hjerneflukten fra Europa til USA var et faktum. Den

---

<sup>2</sup> Noen av arbeidene er gjengitt i utdrag på norsk i Frisch (1995).

lovene matematiker og venn av Frisch, Øystein Ore, hadde kort før Frischs USA-reise forlatt Norge – i bitterhet over manglende muligheter hjemme – og var også ved Yale. Jæger og Wedervang så det som intet mindre enn en katastrofe for økonomifaget, nettopp på et tidspunkt det var særlig behov for å styrke faget, hvis det samme skulle skje med Frisch. De innledet en intens påvirkningsaktivitet overfor universitetets ledelse og regjeringen Mowinckel.

Frisch fikk da også ganske riktig et tilbud fra Yale og det var et generøst tilbud. Viktigere for Frisch enn lønnsbetingelsene var de muligheter som ble stilt i utsikt for å drive den type forskning som Frisch var interessert i.

Universitetet hadde lite å stille opp med. Frisch og økonomifaget var heller ikke øverst på listen. Universitetet hadde nettopp vedtatt å selge ti mål av Observatorietomten på Drammensvn for å sikre at et annet talent, den nye professor i astronomi, ikke forsvant til USA. Regjeringen uttrykte stor forståelse for saken, men ikke så langt at den ville fremme noe budsjettforslag. Påvirket av meddelelsen fra Frisch om det tilbud han hadde mottatt førte Wedervang og Jæger kampen videre overfor parti-gruppene på stortinget.<sup>3</sup> De utnyttet til fulle en anbefaling av Frisch de hadde innhentet fra Joseph Schumpeter, der det bl.a. het: *”The science of economics may hardly expect more from any other man and certainly cannot owe more to any young scholar than it already owes to Frisch.”* Under budsjettbehandlingen våren 1931 fremmet stortingets universitetskomite, mens Frisch fortsatt var i USA, forslag om et personlig professorat for Ragnar Frisch og fikk det vedtatt.

Samme dag som Frisch tok av sted til USA – 17. januar 1930 – hadde han og Ingvar Wedervang sittet sammen og forfattet en søknad til Rockefeller Foundation om støtte til å opprette et institutt for empirisk økonomisk forskning ved universitetet. Frisch krediterte senere Wedervang for å ha hatt ideen – eller drømmen – om et slikt institutt. Wedervang var empirisk orientert, hadde engasjert seg sterkt for å utvide økonomistudiet til et fullt embetsstudium og ville selv drive forskning. Frisch kjente gjennom sin tidligere kontakt til at Rockefellerstiftelsen siden midten av 1920-årene hadde fremmet empirisk samfunnsvitenskap ved til tilføring av betydelige midler til en rekke universiteter i USA, men også ved London School of Economics og universitetene i Stockholm og København. Søknaden de to utformet slo uten videre fast at det ville være *”entirely useless”* å henvende seg til regjering eller næringslivsinteresser i Norge for støtte og at det ikke fantes andre kilder for å opprette et slikt institutt enn Rockefeller Foundation. I overmøte ba de to søkerne om en engangsbevilgning på 250.000-300.000 dollar. Beløpet inflatert til dagens pengeverdi utgjorde hele 25-30 mill. kroner, som tilsvarte om lag 35 prosent av det daværende universitetsbudsjettet.

Det var overmøte! Søknaden fikk til slutt uttelling, men med et langt mer beskjedent beløp. Rockefeller Foundation gjorde det klart at støtten til det nye instituttet var betinget av at Frisch ble der. Universitetets Økonomiske Institutt ble opprettet fra 1. januar 1932 som et rent forskningsinstitutt og uten statlige bevilgninger.

## Universitetets Økonomiske Institutt

Opprettelsen av instituttet er naturligvis av universitetshistorisk betydning som den første base for empirisk samfunnsvitenskap ved universitetet. For Frisch begynte en hektisk virksomhet. Det er i de første årene ved det nye instituttet han publiserte de arbeidene som i særlig grad ga ham internasjonal berømmelse og Nobelpris 35 år senere. Betegnende for ambisjonsnivået i Frischs forskning og problemene han stilte seg selv er et sitat fra en av hans artikler i *Econometrica* fra denne tiden: *”We have here one of those cases – so frequent in economic practice – where it can be ‘proved’ by abstract reasoning that a solution is not possible, but where life itself compels us nevertheless to find a way out.”* (Frisch, 1934b, p.274)

I tillegg til de mer grunnforskningsorienterte prosjektene, ville Frisch også vise den praktiske nytten av økonometri, bl.a. gjennom oppdragsforskning for Bryggeriforeningen om ølomsættningen i Norge,

---

<sup>3</sup> Det vil si Arbeiderpartiet, Høire og Venstre. Wedervang meddelte Frisch at *”bondepartiet orket jeg ikke nedlate meg til”*.

for Kristiania Brødfabrik om statistisk analyse av bakeprøver, for Freia Chokoladefabrik om substitusjon i sjokoladeproduksjonen og om etterspørselen etter melk. Om disse prosjektene kan fortone seg som prosaiske i et Nobelprisperspektiv, er det likevel det å si at de ble gjennomført med utnytting av et fullt batteri av de mest avanserte statistiske og økonometriske metoder som var tilgjengelige. Frischs undervisningsbyrde var dessuten omfattende, særlig etter opprettelsen av det sosialøkonomiske embetsstudiet i 1935.

Frisch stod sentralt i det internasjonale vitenskapelig samarbeid. Ved det første europeiske møte i Econometric Society som fant sted i Lausanne høsten 1931 holdt Frisch så vel åpningstalen som avslutningstalen og la fram tre av de 19 vitenskapelige bidrag. Aktiviteten på de følgende årlige møter var ikke vesentlig mindre. Fra 1933 var Frisch også redaktør av det nystartede tidsskriftet *Econometrica*, et verv han innehadde i mer enn 20 år. Frisch lyktes også i å gi det nye instituttet et internasjonalt preg gjennom en rekke opphold for utenlandske økonomer ved det nye instituttet, noen var Frischs medarbeidere fra ulike land, andre som kom for å oppsøke Frisch, ble framtidige Nobelprisvinnere som Tjalling Koopmans som var ved instituttet høsten 1935.

Virksomheten ved det nye instituttet foregikk i de første par årene på Blindern. Det var bare en av Blindernbygningene som var reist på det tidspunktet og instituttet fikk leid lokaler i toppetasjen av den nye Farmasibygningen. Fra 1934 fikk Frisch tildelt et romslig kontor på loftet i Domus Media, instituttet flyttet dit og fikk fra 1936 også lokaler i Fredriksgt.

### **Trygve Haavelmo, fra forskningsassistent til *Probability Approach***

Trygve Haavelmo ble født i Skedsmo i 1911 med røtter i Hallingdal. Han tok artium i 1930, begynte å studere statsøkonomi og ble cand.oecon. i 1933. Etter hva han senere fortalte andre ville han egentlig heller ha valgt andre studier, ingeniørfag eller språk, men så seg nødsaget av økonomiske grunner til å velge et kortvarig studium. Umiddelbart etter eksamen begynner han ved det nye instituttet som en av Frischs mange assistenter. Som han sa i et intervju i 1989: "Jeg måtte jo jobbe og det var den eneste jobb jeg kunne få."

Frisch fikk rigget opp regneutstyr av forskjellig slag etter datidens teknologi, noe av det var selvkonstruert, og Haavelmo viste seg som en suveren regnemester for Frischs omfattende og krevende numeriske beregninger, utvilsomt den mest verdifulle "computer" som har vært i virksomhet ved universitetet. Fra 1935 ble Haavelmo leder for alt beregningsarbeid ved instituttet og overkikador for alle Frischs assistenter. Han tok trolig del i alle Frischs numeriske eksperimenter var medforfatter i flere av arbeidene, bl.a. om etterspørsel etter øl og melk. Hvor mye Haavelmo lærte som assistent for Frisch i de første årene ved instituttet, er ikke lett å bedømme, men erfaringene har trolig virket sterkt motiverende for de oppgaver Haavelmo stilte seg selv i økonometri og makroteori. Han orienterte seg tidlig mot mulighetene for å lære mer i utlandet og visste hvor han ville.

I 1936 deltok han sammen med Frisch på det 6. europeiske møtet i Econometric Society i Oxford, et møte som i ettertid særlig er husket som den første økonomkonferanse som drøftet Keynes' revolusjonerende nye makroteori, riktignok uten Keynes til stede, men med bidrag av John Hicks, James Meade, Roy Harrod, Ragnar Frisch og Jan Tinbergen. Av ikke mindre interesse for Haavelmo var sikkert Jerzy Neymans første og eneste deltakelse på et Econometric Society-møte for å presentere Neyman-Pearson-teorien for statistisk testing av hypoteser. Haavelmo la fram sitt første internasjonale arbeid om konfluente relasjoner (Haavelmo, 1937). Han ble noen måneder i England for å studere "statistical sampling theory and its application in economics" ved University College i London, på den tiden tilholdssted for så vel Jerzy Neyman som Egon Pearson og Ronald Fisher.

Året etter var Haavelmo på en europeisk tur og besøkte Berlin, Geneve og Paris. I 1938 ble han nærmest kalt til universitetet Århus for å undervise et år i statistikk, et opphold som også satte spor etter seg i dansk økonometri gjennom Havelmos studie av etterspørselen etter flesk i København (Haavelmo, 1939).

I juli 1939 reiste så Haavelmo til USA med stipend fra Norge-Amerikaforeningen, et opphold som skulle bli atskillig mer langvarig enn planlagt. Frisch sendte med ham et kort introduksjonsskriv som avslutter med: ”*I may add that Haavelmo is a perfect gentleman, whom I have always trusted in all matters.*” I USA oppsøkte Haavelmo de økonomer og statistikere han først og fremst var interessert. Igjen var det Jerzy Neyman, nå i Berkeley, Abraham Wald ved Columbia-universitetet og Jacob Marschak ved New School for Social Research. De var alle tre som så mange andre ved de fremste amerikanske universitetene, flyktninger og immigranter fra sentral-Europa. Frisch skaffet Haavelmo Rockefellerstipend for de neste to år, men krigen forhindret hjemreise etter dette.

Det helt bemerkelsesverdige ved Haavelmos karriere er at han etter så kort tid i USA er i stand til å formulere avhandlingen som uomtvistet skulle komme til å bli betraktet som det vitenskapsteoretiske og sannsynlighetsteoretiske grunnlaget for økonometrien: *The Probability Approach in Econometrics*. Av større betydning enn avhandlingens rolle som teoretisk fundament er at den ble praktisk talt umiddelbart grunnlag og inspirasjon for et økonometrisk forskningsprogram ved ledende institusjoner, i første rekke ved *Cowles Commission* som var en privat forskningsstiftelse nært knyttet til Econometric Society.

Vi kan følge Haavelmos tanker under USA-oppholdet i noen grad gjennom en knapp korrespondanse med Frisch. Allerede tre uker etter ankomsten til USA gir Haavelmo tilbakemelding til Frisch om at ”der er meget lite gjort med hensyn til å bygge opp rasjonelle teorier angående gapet mellom teori og observasjoner” og skisserer de tanker han har gjort seg. En litt lengre skisse la han fram på en konferanse sommeren 1940 (Haavelmo, 1940). Visstnok var det under et kortere sykehusopphold tidlig i 1941 at Haavelmo – ennå ikke 30 år – skrev ut første versjon av avhandlingen, nær identisk med den endelige bortsett fra tittelen, og fikk den stensilert ved Harvard (Haavelmo, 1941). Den ble raskt kjent blant lovende yngre økonomer. Den mest kjente amerikanske økonom, Paul Samuelson, har beskrevet hvilken åpenbaring det var for de tilstedeværende da Haavelmo presenterte hovedinnholdet på et statistisk seminar organisert av Lawrence Klein, fortsatt student, ved MIT i 1942. Først i 1944 ble den trykt som et tillegg til *Econometrica* av fungerende redaktør Oscar Lange (Frisch satt fengslet i Norge), som kompensasjon til abonnentene for manglende artikler.

Haavelmo produserte og fikk publisert i de første krigsårene en rekke artikler om andre emner, herunder en artikkel om estimering av økonomiske relasjoner i simultane systemer (Haavelmo, 1943) som også er framhevet i Nobelpristildelingen og neppe fikk mindre innflytelse enn *Probability Approach*. Et spesielt trekk ved *Probability Approach* er at den inneholdt så mye. Det var bare deler av den som ble inkorporert i Cowles Commissions’ forskningsprogram. Det er ingen overdrivelse at *Probability Approach* har fortsatt å gi impulser til økonometrisk forskning i de vel femti år som har gått siden den ble publisert. Et spørsmål en sitter igjen med er hvorfor det tok så lang tid før Nobelprisen ble tildelt Haavelmo.

Haavelmo ble for øvrig i utlendighet utnevnt til universitetsstipendiat i 1940, Frisch meddeler at det har kommet med i forelesningskatalogen for 1940 og ønsker velkommen ”i Alma Maters tempel i disse mer permanente former.” (La meg i en parentes nevne her at jeg i 1995 ved hundreårsjubileet for Frisch gjorde daværende rektor oppmerksom på at både Frisch og Haavelmo var tilknyttet det juridiske fakultet på det tidspunkt de utførte de arbeider som de senere ble tildelt Nobelprisen for, og at innenfor en overskuelig horisont var dette trolig det nærmeste det juridiske fakultet noen gang ville komme internasjonal vitenskapelig berømmelse. På den bakgrunn antydet jeg at fakultetet kunne markere det ved at Midtbygningen – Domus Media – med Frischs kontor kunne omdøpes til Frisch-Haavelmobygningen. Det er vel unødvendig å tilføye at forslaget falt på stengrunn og Midtbygningen har beholdt sitt beskrivende, men likevel intetsigende navn og uten noen markering av det kontoret som en gang var laboratorium for to framtidige Nobelprisvinnere.)

Haavelmo ble etter at Rockefellerstipendet var løpt ut tilknyttet Nortraship som statistiker og senere den norske ambassaden i Washington med oppgaver for Forsynings- og gjenreisningsdepartementet. Da frigjøringen kom var Haavelmo bare interessert i å komme hjem. Samuelson (1991) skriver om ham under krigen at han ville ha rodd hjem hvis det hadde vært mulig. Frisch setter seg sterkt i sving for å skaffe Haavelmo en stilling. Universitetet har ingen åpninger. Han forsøker seg på Rockefeller uten

resultat. Heller ikke ved NTH klarer Frisch å utvirke at det kan skaffes en stilling til veie. Haavelmo får gjennom Arne Skaug stilt i utsikt en stilling tilknyttet Samordningsrådet, men det kan ikke skje umiddelbart. Han sender imidlertid *Probability Approach* hjem til bedømming og får tildelt doktorgrad i 1946.

I november 1945 skriver Haavelmo til Frisch at hans utsikter nå er "... å sitte her en god stund enda, under likvideringen av dette kontoret, nærmest arkivarbeide. Men en ville jo bli nokså sløv etterhvert paa denne maaten. Saa i paavente av andre muligheter hjemme har jeg funnet aa burde si ja takk til et tilbud fra University of Chicago om aa komme dit for en tid fra nyttaar av." Det var Cowles Commission det dreide seg om. Han sier videre at han har sagt ja for et år, men forbeholdt seg å kunne reise hjem før. Frisch tiljubler naturligvis Haavelmos beslutning og intensiverer samtidig anstrengelsene. Han lykkes omsider i å få opprettet et nytt professorat fra 1. juli 1947. Haavelmo kommer hjem, men bedømmelse må først gjennomføres, og i mellomtiden arbeider han et år som byråsjef for kontoret for pengepolitikk og nasjonalbudsjett under Brofoss. Han tiltrer professoratet såsnart bedømmelsen foreligger i april 1948.

## Avslutning

Men en kan undres! Hvorfor reiste Haavelmo hjem? Cowles Commission var selve det globale episentret for økonomisk og økonometrisk forskning i de første etterkrigsårene. Utviklingen av økonometriske metoder og makroøkonomiske modeller trakk direkte på Haavelmos arbeider. Ved Cowles Commission var Haavelmo stjerne i et stjernespekke lag. I det ene året han var der satte han igjen varige spor etter seg. Men Haavelmo ville hjem – til etterkrigsrasjonering, knapphet og stor undervisningsbyrde. Han var 35 år, samme alder som Frisch var da han hadde det tilsvarende valg ved Yale i 1931.

Hva brakte dem hjem? Neppe takknemlighet til universitetet alene. De har ikke gitt oss særlig eksplisitte svar, og det er kanskje ikke så mye å fundere over. Hadde de sterkere bånd til hjemlandet enn den gode håndfull Nobelprisvinnere i økonomi som startet sin karriere ved europeiske universiteter, men endte som amerikanere. Kanskje det. Frisch hadde med all sin rabulisme tross alt en sterk forankring i en norsk borgerlig tilværelse. Han syntes avhengig av et langt sommeropphold i fjellluft for å hente ny energi, ofte foregikk det ved Eidsbugarden, men fant fjell i USA, Canada og Italia et godt substitutt for norske. På den annen side hadde han sin andre pasjon når det gjaldt forskning: bigården og dens genetiske eksperimenter, utprøving av nye honninggrammer og dronningavl. Ikke lett å ta med seg. Haavelmos legendarisk ensomme fisketurer lot seg antakelig ikke gjennomføre andre steder enn i det terrenget som var ham kjær.

\* \* \*

I mangel av noen adekvat avslutning av denne forelesningen og vel vitende om at jeg ikke har berørt med et ord Frisch og Haavelmos lange karriere ved universitetet etter krigen, en lengre periode for begge vedkommende enn den jeg har snakket om, la meg avslutte med et sitat fra hver av dem som aldri har stått på trykk:

Det siste brevet som Haavelmo sender Frisch før krigen avbrøt all postforbindelse er datert august 1941, kort etter at han har avsluttet den første utgaven av *Probability Approach*. Etter et kort sammendrag av hva avhandlingen inneholder, lover han å sende den – den kom aldri fram – og fortsetter:

"Det er ikke fritt for at en spør seg selv i disse dager om nytten av slikt rent teoretisk arbeide, eller at en blir spurt av andre. Det er jo saa mange mere aktuelle ting en kunde gjøre, kanskje mere takknemlig i øieblikket. Jeg har likevel, inntil naa iallefall, forsøkt aa holde trutt paa med det arbeide jeg har begynt paa, om noen skulde være interessert naar verden engang kommer ned paa bena igjen. Det er jo mange som naa mener at denne krigen og det som kommer

etterpaa, vil bringe de "praktiske problemer" i forgrunnen, gjøre det av med teoretisk økonomisk forskning o.s.v.. Jeg har nærmest holdt paa det motsatte, at den tiden som kommer vil stille større krav til teoretisk økonomisk forskning enn noen tidligere periode. Sammenbrudd av visse dogmer har vel lite med spørsmålet om teori eller ikke teori aa gjøre."

De som kjente Haavelmo og hans etterkrigsaktivitet kan vel bare si: hvor rett han hadde og hvor klart han så det! Gjennom 31 år – fra 1948 til 1979 – utøvet Haavelmo en fantastisk lærergjerning og ga til beste teori, teori og teori i en tilgjengelig form over et svært bredt felt. Selv hans beste studenter oppdaget først år etterpå i den internasjonale litteraturen at Haavelmo hadde vært der først.

Frisch og Haavelmo kunne knapt ha vært mer ulike enn de var som instituttprofessorer. Haavelmos subline og stillferdige teoretiske traverseringer, versus Frischs prioritering av egne forskningsinteresser i entusiastisk mobilisering av alle de ressurser han kunne legge hånd på, for massive framstøt i leting etter løsninger på problemer det ikke alltid lot seg gjøre å finne noen løsning på. En gang på 1950-tallet forsøkte Frisch å meddele til en person uten faglige forutsetninger, men som han gjerne ville skulle forstå hvordan han drev forskning. Han brukte da følgende bilde:

"Når vi står foran en vegg og skal over på den annen side, er det en god regel først et øyeblikk å se om det finnes en åpen dør. Som regel lønner det seg ikke å kaste bort mye tid på det. Dernæst se om en kan krype over eller på siden. Hvis det ikke går, er det bare å rygge litt tilbake og hive seg frem så en går tvers igjennom og kommer ut på den andre siden i en sky av murpuss og stein. Selv om en blir litt forslått mens det står på er det slik en kommer frem. Det er denne metoden jeg forsøker å lære mine medarbeidere på Instituttet."

Det er nå lenge siden denne metoden har vært anvendt ved Sosialøkonomisk institutt.

## Henvisninger

- Frisch, R., 1926a: Sur un problème d'économie pure, *Norsk Matematisk Forenings Skrifter*, Series 1, No. 16, 1926c, 1-40.
- Frisch, R., 1926b: Kvantitativ formulering av den teoretiske økonomikkets lover, *Statsøkonomisk Tidsskrift* **40**, 299-334.
- Frisch, R., 1926c: Sur les semi-invariants et moments employés dans l'étude des distributions statistiques, *Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo*, II. Historisk-Filosofisk Klasse. No. 3, 87 pp.
- Frisch, R., 1928a: Statikk og dynamikk i den økonomiske teori, *Nationaløkonomisk Tidsskrift* **67** (1929d), 321-379.
- Frisch, R., 1928b: Changing Harmonics and Other General Types of Components in Empirical Series, *Skandinavisk Aktuarietidskrift* **11**, 220-236.
- Frisch, R., 1929: Correlation and Scatter in Statistical Variables, *Nordisk Statistisk Tidsskrift* **8**, 36-102.
- Frisch, R., 1932: *New Methods of Measuring Marginal Utility*, Tübingen: Verlag von J. C. B. Mohr <Paul Siebeck>, 142 pp.
- Frisch, R., 1934a: *Statistical Confluence Analysis by Means of Complete Regression Systems*, Publication No. 5. University Institute of Economics, Oslo, 192 pp.
- Frisch, R., 1934b: Circulation Planning: Proposal for a National Organization of a Commodity and Service Exchange, *Econometrica* **2**, 258-336.
- Frisch, R., 1995: *Troen på nøkken*, Det Blå Bibliotek, Oslo: Universitetsforlaget.
- Haavelmo, T., 1937: Confluent Relations as a Means of Connecting a Macrodynamical Subsystem with the Total System, Abstract, *Econometrica* **5**, No. 4, 373-4.
- Haavelmo, T., 1939: Efterspørgselen efter flæsk i København, *Nordisk Tidsskrift for Teknisk Økonomi* **5**, 177-216.
- Haavelmo, T., 1940: The Problem of Testing Economic Theories by Means of Passive Observations, Report of Sixth Annual Research Conference on Economics and Statistics at Colorado Springs, July 1940, *Cowles Commission for Research in Economics*, 58-60.



- Haavelmo, T., 1941: On the Theory and Measurement of Economic Relations, Mimeographed, Cambridge, MA.
- Haavelmo, T., 1943: The Statistical Implications of a System of Simultaneous Equations, *Econometrica* **11**, No.1, 1-12.
- Haavelmo, T., 1944: The Probability Approach in Econometrics, *Econometrica* **12**, No. 3, Supplement), 118 pp.
- Hendry, D. F. and M. S. Morgan, 1995: *The Foundations of Econometric Analysis*, Cambridge, England: Cambridge University Press,
- Samuelson, P., 1991: Statistical Flowers Caught in the Amber, *Statistical Science* **6**, No. 4, 330-338.